

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ
В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИFEATURES OF FAMILY EDUCATION AND ITS ROLE IN THE PROCESS
OF SOCIALIZATION OF A CHILD

У статті здійснено теоретичне обґрунтування проблеми сімейного виховання як важливої умови ефективності процесу соціалізації дитини. Представлено психолого-педагогічні аспекти взаємодії дошкільників, молодших школярів з дорослими, досліджено міжособистісні стосунки у групі батьків з їх дітьми молодшого шкільного віку, визначено особливості роботи соціального педагога з батьками дітей даної вікової категорії. Визначено, що вдосконалення сімейного виховання є однією із найактуальніших проблем сьогодення, розв'язання якої визначатиме рівень соціалізації підростаючої особистості.

З'ясовано, що на процес засвоєння дитиною суспільно прийнятих норм та цінностей впливає педагогічна культура батьків, їх виховний потенціал, уміння визначити основні тенденції у вихованні дітей. Також важливим моментом у сімейному вихованні є уміння батьків зосередити увагу на тих моментах особистісного розвитку дитини, що можуть бути забезпечені лише у сім'ї, а не іншими соціальними інституціями.

Доведено, що рівень життєдіяльності сім'ї, сімейний мікроклімат, педагогічна культура батьків є визначальними у виховній діяльності батьків, характеризує зміст взаємин із дітьми, сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, забезпечує дитині можливість самопізнання, саморозвитку методом засвоєння набутого людством досвіду виховання молодих поколінь.

Обґрунтовано, що соціалізація та виховання дитини – це спільне завдання сім'ї та школи, яке спирається на їх взаємодію та реалізується з єдиною метою – формування гармонійно розвинутої особистості. З'ясовано, що посередником між особистістю та суспільством щодо засвоєння норм та цінностей є соціальний педагог, який забезпечує ефективність взаємодії між усіма учасниками інституту соціалізації, утверджує батьків у якості суб'єктів цілісного виховного процесу.

Ключові слова: сімейне виховання, соціалізація, дитина, педагогічна культура батьків; виховний процес.

The article provides a theoretical justification of the problem of family upbringing as an important condition for the effectiveness of the child's socialization process. The psychological-pedagogical aspects of interaction between preschoolers and younger schoolchildren with adults are presented, interpersonal relations in a group of parents with their children of younger school age are investigated, and the peculiarities of the work of a social pedagogue with parents of children of this age category are determined. It was determined that the improvement of family education is one of the most urgent problems today, the solution of which will determine the level of socialization of the growing personality.

It was found that the process of assimilation of socially accepted norms and values by the child is influenced by the pedagogical culture of the parents, their educational potential, the ability to identify the main trends in raising children. Also, an important moment in family education is the ability of parents to focus attention on those moments of the child's personal development that can be provided only in the family, and not by other social institutions.

It has been proven that the level of family activity, the family microclimate, the pedagogical culture of parents are decisive in the educational activities of parents, characterize the content of relationships with children, contribute to the formation of a comprehensively developed personality, provide the child with the opportunity for self-discovery, self-development by assimilating the experience of educating young generations acquired by mankind.

It is well-founded that the socialization and upbringing of a child is a joint task of the family and the school, which is based on their interaction and is implemented with a single goal – the formation of a harmoniously developed personality. It has been found that the mediator between the individual and society regarding the assimilation of norms and values is the social pedagogue, who ensures the effectiveness of interaction between all participants of the socialization institute, affirms parents as subjects of a holistic educational process.

Key words: family education, socialization, child, pedagogical culture of parents; educational process.

УДК 373.018.1:316.61-053.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.33>

Гук О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ревть А.Б.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-педагогічна робота є професійним видом діяльності, що спрямована на формування та розвиток особистості, а також на створення комфортних умов для цього. Фахівець соціальної сфери є посередником між особистістю та суспільством, який впливає на формування адекватних відносин у соціальному середовищі, сімейному колі, а також між учасниками освітнього процесу.

Однією із ланок соціально-педагогічної роботи є робота із сім'єю. Виховання дитини не може відбуватись окремо тільки в школі чи тільки в сім'ї – це єдиний нерозривний процес. Тому дуже важливо, щоб вчителі і батьки виробили єдину позицію у питанні виховання та розвитку дитини. Така співпраця потребує діагностику та активізацію наявного виховного потенціалу сім'ї, підвищення педагогічної культури батьків та налагодження єдності сім'ї та школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема вивчення сім'ї та її впливу на особистість дитини віддавна була предметом зацікавлення науковців різних дослідницьких напрямків, які поставали на ґрунті відповідних психологічних, соціально-педагогічних теорій.

Питання сімейного виховання розглядаються педагогами, психологами, філософами, таким як А. Васильєва, Г. Ващенко, Л. Загик, Т. Кочубей, В. Кравець, Т. Кравченко, О. Любар, А. Макаренко, О. Микитюк, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська і ін. Особливий інтерес вони становлять у зв'язку з дослідженням сутності та особливостей виховання та розвитку дитини в умовах сьогодення.

Педагогічну культуру батьків як частину загальнолюдської висвітлювали в наукових працях М. Богуславський, О. Бондаревська, О. Хромова, Є. Шиянова та ін.

М. Стельмахович розглядає родину як перше соціальне й емоційне мікросередовище, у якому розвивається та виховується людина з моменту її народження. Виховний феномен, як і саму сім'ю, нічим замінити не можна [5, с. 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Пошуком шляхів покращення умов сімейного виховання та ефективності соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації молодших школярів, займаються батьки, педагоги, психологи, соціальні педагоги, громадські діячі. Проте незважаючи на значний інтерес науковців до цієї проблеми, вона і у теоретичному, і у практичному аспектах залишається ще недостатньо вивченою.

Метою пропонованої статті є аналіз змісту, засобів, які використовує сучасна сім'я для соціалізації дитини, виховного потенціалу та особливостей сім'ї щодо її функціональних можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для постійного удосконалення реалізації економічного та духовного потенціалу сім'ї, стимулювання її внутрішніх резервів, для активізації наявних ресурсів та для розвитку нормальної життєдіяльності сім'ї, необхідна чітка та системна державна політика.

Важливу роль у життєдіяльності сім'ї відіграє і психологічний клімат, який є певним відображенням взаємин членів сім'ї, стійким емоційним фоном, який панує у сімейному колі. Психологічний клімат може бути сприятливим, який характеризується стійкими позитивними емоціями, взаєморозумінням між членами сім'ї, доброзичливістю; несприятливим, який характеризується негативним емоційним настроєм, конфліктами, сварками та знервованістю; та суперечливим. Сімейний мікроклімат позначається на настрої членів сім'ї, загальному стилі життя, створює або руйнує душевний комфорт, рятує від нервових перевантажень або ж, навпаки, стає джерелом їх виникнення.

Проблеми сім'ї, пов'язані із матеріальною скрутою, низьким рівнем побутових умов, роздратованість та знервованість, відсутність емпатії та толерантності один до одного у членів сім'ї, зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації. У залежності від типу сім'ї, її особливостей, проблем, буде залежати вибір того чи іншого виду соціальної допомоги, її форм та методів, а також успішність результату соціальної роботи [2].

Тільки та сім'я, де дитину люблять та поважають, забезпечують дотримання її прав та обов'язків, з розумінням ставляться до її потреб та інтересів, позитивно впливає на формування особистості дитини, створює для неї емоційний комфорт, допомагає відчувати себе рівноправним членом сімейного колективу.

Тільки у благополучній сім'ї, де панує любов та повага між батьками, може зростати доброзичлива, впевнена у собі, спокійна та оптимістично налаштована дитина, що здатна до емпатії, є гуманною та, водночас, має власні тверді етичні переконання та принципи.

Сім'я, родина є найвищими цінностями для людини, основою здорового суспільства, середовище, де батьки виконують важливу соціальну роль, а дитина засвоює соціальні норми, правила поведінки. Саме сім'я є первинним інститутом соціалізації дитини, де вона вчиться жити у соціальному світі, що оточує її, згідно з виробленими в суспільстві формами і способами предметних операцій; включається у суспільне життя, утверджує себе у соціумі як ціннісна особистість. У сім'ї формується також ставлення дитини до самої себе, до інших людей, до їх праці, до суспільства. Як переконує досвід, жодна інша соціальна інституція, жоден виховний заклад, не можуть виконати тої ролі, яку у вихованні дітей відіграє сім'я [4, с. 36].

Дитина, з одного боку, відчуває на собі вплив оточення, тобто є об'єктом соціалізуючого впливу, а з другого боку – сама тим чи іншим способом впливає на соціум. Важливою складовою соціалізації та неодмінною умовою формування особистості є спілкування. Окреслюючи роль сімейного спілкування у формуванні особистості дитини молодшого шкільного віку, можемо зазначити, що:

- зв'язок дитини із батьками, який встановлюється ще у ранньому дитинстві, є найбільш стійким, міцним та тривалим та значно відрізняється від усіх інших;
- зв'язок дитини з батьками визначається близькими почуттями, характером та змістом спілкування з рідними, формами організації життєдіяльності сім'ї (побутова праця, дозвілля);
- почуття батьківської любові до дитини надають спілкуванню глибокої емоційності й довіри, що сприяє формуванню особистості дитини.

У сьогоднішній важкий час, коли українська родина переживає складні часи, проблеми сімейного виховання ще більше ускладнилися, а кількість дітей, що залишилися без догляду дорослих, батьків та вихователів, збільшилася [7, с. 70]. За нових соціальних умов, коли сім'я не має жодних гарантій безпеки та стабільності, через прискорений ритм нашого життя, величезний потік інформації, домашні клопоти, стає помітним дефіцит безпосереднього спілкування дорослих і дітей у сім'ї та біднішають їх духовні контакти. Це може спричинити важкі психологічні наслідки у взаєминах між батьками та дітьми, адже виховна та функція та функція соціалізації може бути успішно реалізована лише в благополучній сім'ї, де спілкуванню приділяється значна увага [7, с. 78]. У тих сім'ях, де існують конфлікти між батьками, між батьками та дітьми, де наявні психологічні бар'єри у спілкуванні, а зміст його є обмеженим, засвоєння дитиною соціальних норм утруднюється.

Батькам для того, щоб знати закономірності розвитку дитини, розуміти специфіку проявів цих закономірностей у різні вікові періоди, пізнати індивідуальні особливості власної дитини, з'ясувати психологічний зміст своїх помилок, труднощів у вихованні, необхідні хоча б базові знання психології та педагогіки, потрібно володіти технікою застосування виховних прийомів та механізмів соціалізації особистості.

Окрім елементарних знань з психології та спеціальних педагогічних знань, великого значення набувають і особистісні якості батьків, такі як ерудиція, толерантність, врівноваженість, грамотність, вміння та здатність стати для дитини надійним джерелом інформації про все, що відбувається довкола неї, а згодом – надійним провідником у світ знань, людських взаємин. Адже традиційна педагогіка спирається на авторитет батьків у вихованні та навчанні дітей, який може бути втрачений через те, що батьки не дбають про розширення свого світогляду [2, с. 152].

Сучасним батькам слід орієнтуватися у подіях та реаліях сьогодення, цікавитися соціальними та політичними подіями, навчати своїх дітей поміркованості та толерантності, привчати уникати імпульсивності у вчинках та непродуманої емоційної реакції на соціальні події, уміти оцінювати й аналізувати їх. Також батьки не повинні в ніякому випадку відгороджуватися від проблем та питань, що хвилюють їхню дитину – про людське буття, його сенс, про навколишній світ, події, що відбуваються в нашій країні, про загарбницьку війну, державний устрій, про Батьківщину, про місце людини в суспільстві.

Ерудованість батьків, їх мудрість та життєвий досвід дають дитині переконання у тому, що знання є способом влаштування її власного життя, що незнання і нерозуміння тих чи інших речей – не

недолік, а стимул для подальшого навчання. Зазвичай наявність у батьків знань, їх ерудованість і широкий кругозір, здатність відповісти на дитячі запитання, стають основою авторитету батьків. Тому так важливо для них не зупинятись у процесі власного пізнання світу, а наполегливо працювати над собою.

Різку зміну життя і діяльності дитини, її соціальної позиції визначає вступ до школи. Ця подія руйнує ті стереотипи поведінки і взаємини з навколишнім світом, які є у дитини, з'являється необхідність засвоєння нових вимог, які до неї висувають дорослі. Ця важлива подія в житті кожної дитини є певним кризовим, перехідним періодом. Вступаючи до школи, дитина входить в новий колектив, залишаючись у той же час в сімейному середовищі, розширює коло своїх соціальних відносин і тим самим набуває нових форм поведінки. Ця криза виражається в тому, що провідним видом діяльності стає навчання, а те, що пов'язане з грою, стає менш важливим. Дитині необхідно виробити нові взаємини з суспільством як із сукупністю людей, які здійснюють суспільно необхідну і корисну діяльність. Діти по різному переживають цю кризу, залежно від готовності дитини отримати новий соціальний статус школяра, який зобов'язує дотримуватись чіткого режиму, регламенту, правил шкільного життя незалежно від того, є чи немає бажання це робити, виконувати певні види роботи та завдання, що стають обов'язковими.

Рання шкільна дезадаптація заважає своєчасній повноцінній соціалізації дитини, її гармонійному розвитку, успішному навчанню та загальній соціально-психологічній адаптації.

Прагнення йти до школи живиться передусім пізнавальною спрямованістю молодшого школяра, яка формується на основі властивої дітям цікавості та допитливості, і набирає форм пізнавальної активності. Розумовий розвиток дитини не зводиться тільки до оволодіння знаннями про предмети і явища навколишньої дійсності. Більш важливим є якість знань, ступінь їх усвідомленості, чіткість, уміння ними скористатися, а не обсяг тих знань, які отримує дитина. Саме тому батькам варто зосередити увагу на розвитку усного мовлення, критичного мислення, творчості, створювати умови для розвитку дрібної моторики рук [8, с. 112].

Необхідно розвивати в дітей вміння слухати, розуміти зміст прочитаного, вміння переказувати, проводити зорове зіставлення, уміння розв'язувати елементарні задачі, зв'язно розповідати про зображення на картинці, робити звуковий аналіз слова, вміти аналізувати, порівнювати прості речі, класифікувати, володіти такими поняттями як, «більше», «менше», «короткий і довгий», «старший і молодший». Необхідно дитину вчити слухати дорослого і сприймати його вказівки,

керуватися ними при виконанні завдання, вмінно оцінювати свою роботу.

За такого виховання діти вступають до початкової школи із величезною кількістю знань та багатьма звичками. Такі діти володіють мовою і можуть успішно спілкуватися з іншими, мають сформовані навички виживання та догляду за собою, зокрема, їсти, одягатися, дотримуватися особистої гігієни. Вони мають елементарне уявлення про хороші манери, соціальні традиції та стратегії міжособистісних взаємин. Механізмом такого незвичайного розвитку є унікальні стосунки між батьками та дітьми, їхній неповторний вплив. Але є діти, які не досягають достатнього для включення в освітній процес рівня розвитку; у першому класі зазнають значних труднощів, навіть за умови індивідуального підходу до них. Це можуть бути діти, які не відвідували дошкільний заклад і не звикли тривалий період перебувати в дитячому колективі, дотримуватись режиму дня, не вміють будувати взаємовідносини з однолітками.

Отже, підготовка дитини до школи повинна передбачати не стільки формування у неї спеціальних знань і вмінь, як її загальний розвиток, розвиток її розумових здібностей і пізнавальних інтересів, формування вміння спостерігати й узагальнювати явища і на основі цього робити певні висновки. Таким чином успішний розвиток залежить від сприятливих умов спілкування і діяльності дитини в сім'ї, дитячому садку та школі.

Батьки є першими вчителями в житті дитини і відіграють важливу роль у її розвитку. Сучасні сім'ї відрізняються одна від одної за різними параметрами, зокрема, і за виховним потенціалом, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Адже середовище формування та розвитку дитини створюється в процесі сімейного виховання, яке залежить від типу сім'ї, педагогічної компетентності батьків, стилю виховання та інших чинників. Сім'я є специфічною соціально-педагогічною системою, яка несе відповідальність за майбутнє покоління нашої країни [1].

Соціально-педагогічна робота є важливим інструментом реалізації соціальної політики

в суспільстві. Дослідження показало, що ефектом взаємодії соціального педагога з батьківським колективом в молодшій школі є особистий розвиток дітей, у них появляється відчуття важливості їхнього навчання, підвищується відповідальність за результати, відбувається засвоєння норм і правил, які диктує сучасне суспільство.

Отже, підбиваючи підсумки під сказаним вище, можемо зазначити, що важливим та вирішальним фактором у вихованні дітей є сімейне середовище, поведінка батьків. Батьківська відповідальність, вимогливість до себе, повага до своєї сім'ї, до своїх дітей, контроль над своїми діями та вчинками – це перший і найголовніший метод виховання та ефективний спосіб соціалізації підростаючої особистості. Співпраця педагога із сім'єю сприяє взаєморозумінню у цих питаннях, адже дітям необхідно відчувати зв'язок своєї родини зі школою. Так вони виховуються у атмосфері турботи, любові, взаємної поваги, що є дієвим для духовного та морального розвитку дитини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Г. В. Святненко та ін. К. : Логос, 2000. 92 с.
2. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання : навч. посіб. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
3. Котирло Т. В., Щербина Д. В. Освіта і просвіта батьків, членів родин : практичний посібник. Київ : ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.
4. Помиткіна Л. В., Злагодох В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї : навч. посіб. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
5. Стельмахович М. Г. Новітні перспективи родинного виховання. *Рідна школа*. 1998. № 7–8.
6. Сушко О. Виховання в сім'ї : тренінгове заняття для батьків. *Відкритий урок. Розробки, технології, досвід*. 2012. № 1. С. 78–79.
7. Федоришин Г. М. Соціально-психологічний підхід до вивчення механізмів впливу в стосунках «батьки-діти». *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Ів.-Франківськ, 2008. № 2. С. 67–77.
8. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Чернівці, 2018. 340 с.